

(əvvəli ötən sayımızda)

Artur Unqnad tarixdə "Aral" irqi adlı nəzəriyyənin banilərindən biridir. Unqnad sumer irqini Aral irqi adlandımağın daha doğru olduğu fikrini irəli sürür. (A.Unqnad, Subartu, Səh. 4)

Unqnad Xəzər dənizinin güney-doğusunda Damçan yaxınlığında aşkar edilən m.ö. 4-cü minilliyə aid Tepe-hisar arxeoloji mədəniyyətinə mənsub uzun başlı-dolixoketal insanların Orta Asiyada ki Aral dənizi mənşəli olduqlarını yazır. Onlar sonradan Amudərya və Sirdərya vadilərinə, daha sonra Hindistana və quzey-batıya doğru hərəkət edərək Babilə qədər yayılmışlar. Bu mədəniyyətə mənsub insanların hind-ari irqinə aid edilməsinə qarşı çıxan Unqnad onları "Aral" irqinə mənsub hesab edirdi. (Unqnad A. 1936, Səh 6)

A.Unqnad sumerlərin mənşə etibarını ilə dağlı xalq olduğunu şərh edərək yazırdı: "Sumerlər Babilinin, yəni İkiçayarasının sel sularından azad olmuş seyrek əhaliyə malik ərazisinə gələrək oranı məskunlaşdırmışlar. Arxeoloji dəlillər də sübut edir ki, sumerlər İkiçayarasının ilk sakinlərindən olmuşlar. İlk vətənlərinin dağlıq yerdə olduğunu xatırlayan sumerlər öz məbədlərini suni dağ şəklində inşa edirdilər, onlar inanırdılar ki, tanrıları İkiçayarasını doğu tərəfdən əhatə edən dağlarda yaşayırlar və onların bu dağ şəklində inşa etdikləri məbədləri ziyarət etməyə gəlirlər. Sumerlərin ilahəsi Ninhursaqa dağların sahibidir, sumerlərin baş tanrılarına ayinləri icra etmək üçün yaratdıqları suni dağlar, dağ formasındakı məbədləri, Babilədə ucaldıqları və dağı təcəssüm etdirən nəhəng qüllə onların əsgə zamanlarda dağa tapındıqlarını sübut edir. Ancaq bu sıradağlar onların Babilədə məskunlaşdıqları ərazidən çox uzaqlarda yerləşirdilər. Sumerlər Mesopotamiyaya gəlmədən önce yaşadıkları ilk vətənlərində Dağ tanrılarına sitayiş edirdilər". (Unqnad A. 1936, Səh. 10)

Artur Unqnad və bir çox digər müəlliflərin də təsdiq etdikləri kimi Sumerlər düzənlik əraziyə gəldikdən sonra dağ tanrılarına olan etiqadlarını yaşatmaq üçün öz tanrılarının şərəfinə pilləli təpələr şəklində E-kur adlanan müqəddəs dağ məbədləri ucaldırdılar. İlk vətənlərinin dağlıq ərazidə olduğu haqqındakı təsəvvürləri sumerlərin dillərində də öz əksini tapmışdır. Onlar doğu küləyini "im kura" adlandırdılar.

Unqnad sumerlər haqqında bütün bu dəlilləri nəzərə alaraq onların ilk vətənlərinin Pamirin batısında, Amudərya (Oksus)vadisində, yəni indiki Türkistanda olduğunu

Bu çıxıntı antropologiya elmində "Tuberkulum turkum", yeni "türk çıxıntısı" adlanır.

Unqnad İkiçayarasında ilkin mədəniyyətin əsasını qoyan bu insanların məskunlaşdıqları ərazinin Suriyanın quzeyini, İkiçayarasını və sonradan Assuriya adlanan ərazini əhatə etdiyini və həmin ərazilərin birlikdə ən qədim zamanlarda Subartu adlandırıldığını yazır. Qafataslarının arxasında dik çıxıntı olan bu insanlar subar irqini təşkil edərək subar dilinə və

Ələsgər Siyablı

Asiyadan gəldikləri faktını belə bir dəlillə əsaslandırır ki, Sumer yazı işarələri ilə çin heroqlifləri arasında əlaqənin mövcudluğunu inkar etmək mümkün deyil. Bu fakt onu göstərir ki, sumerlər mükəmməl bir şəkllə malik olan yazı işarələrini Babilədə deyil, gəldikləri ilk vətənlərində kəşf etmişdilər. Belə bir amil düşündürücüdür ki, çinlilərin öküz anlamı daşıyan "qud" sözü Sumerlərin "qud" sözündən yaranmışdır. Hind-avropalılar da öküz anlamındaki "qou" sözünü sumerlərdən götürmüşlər. (Unqnad A. 1936, Səh. 12)

Unqnadın bu fikri ondan daha önce İngilis sumeroloqları Ceyms Ball və Devid Littin 1913-cü ildə Çin və Sumer dillərinin müqayisəsinə həsr olunmuş əsərində də öz

Eyni zamanda çin dilinin sumer dili ilə əlaqəsi bu dillərdəki bir çox sözlərin paralel müqayisəsi zamanı da meydana çıxmışdır.

Ceyms Ball və Devid Litt çin dilində yüzlərlə sözü və onlardan yaranan söz birləşmələrini sumer dilindəki sözlərlə müqayisə edərək onların mənə baxımından eyniliyini müəyyən etmişlər. (C.Ball and D. Litt. 1913.)

Sumer uyurluğu İkiçayarasından xaricdə də geniş bir sahəyə yayılmışdır. İngilis assuroloqu Sidney Smit yazır ki, Xəzər dənizi yaxınlığında Astrabadda tapılmış bir çox əşyalar ilkin sumer mədəniyyəti nümunələri ilə bənzərlik təşkil edir. Bu əşyaların Babilədən aparıldığı və həmin dövrdə İkiçayarasından Xəzərə doğru böyük bir ticarət yolunun mövcud olduğu sübut olunur. (S.Smith. 1928, Səh. 52)

Sumer hakimiyyətinin təsir dairəsi ona məxsus olan silindrik möhürlərin yayılması ilə müəyyən olunur. Sumer silindrik möhürləri Troyada, Misirdə və İranın şimal şərqində Xəzər sahillərində

Dünya tarixinin Turan dövrü

fikrini müdafiə edir. Unqnad sumerlərin Amudərya vadilərindən gəldikləri haqqında onun nəzəriyyəsinin Koppersin araşdırmaları ilə də təsdiq olunduğunu qeyd edir. O Pumpellinin arxeoloji ekspedisiyasınınDoğu Türkistandakı araşdırmalarının nəticəsində əldə

etdiyi dəlillərə əsasən sumerlərin əcdadları olan əhalinin baş verən iqlim dəyişikliyi səbəbi ilə öz yerlərindən köçlərə məruz qaldıqları fikrini müdafiə edir. (Unqnad A. 1936, Səh. 11)

Unqnadın ehtimalına görə dünyada qaramal başlayan ən qədim xalq olan sumerlər qədim vətənləri olan Cənubi Sibirdən Oksus (Amudərya)bölgəsinə gəlmiş, sonra oradan da hərəkət edərək ilk öncə Aralıq dənizi ətrafındakı, yəni Zaqros dağları və ətraf ərazilər olan qədim vətənlərində məskunlaşmış, ondan sonra Babil-İkiçayarası ərazisinə yemmişlər. (Unqnad A. 1936, Səh. 12)

Unqnad qafataslarının arxasında dik çıxıntıya malik insanları Ön Asiyanın ən qədim xalqı adlandırdı.

özəl bir subar mədəniyyətinə malik idilər. (Unqnad A. 1936, Səh. 23)

Unqnad İkiçayarasının qədim sakinləri olan sumerləri və subarları fərqli irqlərə mənsub insanlar hesab edirdi. Onun fikrinə görə Subirlər İkiçayarasının samilərdən və sumerlərdən önce burda ilkin mədəniyyətin əsasını qoymuş Ön Asiya və taur (dağlı) irqinə mənsub xalq hesab edirdi. Unqnad samiləri şərq-Aralıq dənizi irqinə, sumerləri isə Orta Asiyadan gəlmə "Aral" irqinə aid edirdi. Sumerlər əsası subirlər tərəfindən qoyulmuş ilkin mədəniyyəti inkişaf etdirərək onu yüksək səviyyəyə çatdırmış, samilər isə bura daha gec dövrlərdə qədəm qoymuşlar.

Unqnad Sumerlərin Mərkəzi

əksini tapmışdır. Onlar əksər tədqiqatçıların qəbul etdikləri belə bir fikrə əsaslanırlar ki, sumer yazısının ilkin variantı şəkilli-piktoqrafik və ya heroqlif xarakterə malik olmuşdur. Lakin sonrakı inkişaf mərhələsində hələ 4-cü minilliyin uzaq dövründə bu yazı tədricən ortadan qalxmış və mixi yazı işarələri ilə əvəz olunmuşdur. Ancaq bu şəkli təsvir tam şəkildə qeyb olmamış, xətti yazı sistemində də günəş, ay, ulduz, su, ağac, insan və s. kimi təbiət hadisələrinin təsvirlərini ifadə edərək onları piktoqrafik təsvirlərinə özünə məxsus simvollar şəklində əks etdirməyə davam etmişdir.

Beləliklə, Çin heroqliflərinin Sumer mixi xətti yazı sistemi ilə əlaqəsi artıq sübut olunmuşdur.

də aşkar edilmişdir. (Frankfort H. 1951, Səh. 84-85)

Sarqonun hakimiyyəti ilə başlayan sami ağalığı dövründə sumerlər özlərini "qarabaşlılar" adlandırdılar ki bu onların həmin dövrdəki hakim deyil, təcəllik vəziyyətini özündə əks etdirirdi.

Frankfortun yazdığına görə sumerlərin ənənəvi hakimiyyət idarəçilik sistemində son qoymuş Akkad ağalığı bütün İkiçayarası tarixinin faciəvi dövrünü təşkil edir. İkiçayarası şəhərlərinin Akkad ağalığına qarşı üsyanları yeni-yeni işğallara səbəb olmuşdu. M.ö. 2018-ci ildə Akkad sülaləsinin hakimiyyətinə Zaqros dağları tərəfdən gələn Qutilər tərəfindən son verildi. M.ö. 2025-ci ildə Elam dövlətinin amirilərlə birlikdə hərbi təcavüzü Urun 3-cü sülaləsinin hakimiyyətinə son qoydu.

Bir çox müəlliflər Sumerdə Qutilərin hakimiyyət dövrünü mənfəçələrlə təsvir edir, onların hakimiyyətini sami amiriyə tayfalarının dağıdıcı təsiri ilə eyniləşdirirlər.

Lakin ingilis assuroloqu L.Vaddel Sumerdəki hakimiyyətləri dövründə krallarının Tur titulu daşdıqları Qutilərin sumerdəki hakimiyyət dövrünün Sumer tarixinin "qızıl dövrü" adlandırıldığını yazır. Qutilər Sumerdə mədəniyyətin çiçəklənmə dövrünə səbəb oldular. Bu dövr təkə Sumerin intibah dövrü deyil, bütünlükdə qədim dünyanın intibah dövrü adlanır. M.ö. 2495-ci ildə Erex işğal etməklə Mesopotamiyada Quti hakimiyyət sülaləsinin əsası qoyuldu. Quti tayfasını "Kral hakimiyyətini zəbt etmiş Quti ordusu" kimi adlandırdılar. Qutilər haqqında ilk məlumatı 1911-ci ildə Prof. Şeyl vermişdir. Vaddel Quti və Khati adlarının eyni mənşədən olduqlarını və onların eyni xalq olduqları fikrini irəli sürür. (Waddell L.A. 1929, Səh. 358.)

Hittitlərin e.ç. 1595-ci ildə kassilərlə birlikdə işğal nəticəsində Hammurapinin akkad dövlətinin süqutuna səbəb oldu. Midiya dövləti isə e.ç. 611-ci ildə Assuriya dövlətinin varlığına son qoydu. (Frankfort H. 1951, Səh. 89)

(ardı gələn sayımızda)